

כוח-העבודה, הם הבינו (באיחור ניכר) כי צריך להרגיע את המצב בגבולות. כך אפשר להפעיל את התעמולה, ולפיה "השלוש יביא צמיחה ופריחה ושיגשוג" – ולקוות שהציבור יתן עוד אמון במישטר הכלכלי-חברתי הקיים. בשביל תאוות-הבצע, האנשים הללו מוכנים לעשות הכל – אפילו שלום.

בשם המערכת: **חגי פורשנר**

מאזן-הכוחות אשר נוטה כיום לטובת הבורגנות – הוא יקר וחשוב מכדי להשאירו בידי פוליטיקאים ובעלי-הון, ועושי-דברם בעיתונות ובאקדמיה.

הם יכולים להציג את עצמם כחסידי אומות העולם, אך לא יסתירו את האינטרס המצומצם שלהם. כדי להמשיך ולהרוויח, תוך ניצול של

רקוויאם ל"מישטר הישן" בישראל

פ. ק. הויך, מן הכרך, 1938. חיזוך עץ

שניהלו את המשק הזה. חלקה השני של סקירה זו – המפרט את הדמויות הפועלות ואת שיטות-הפעולה שלהן בתקופה הפורמאטיבית, המנדאט הבריטי – מחייב התייחסות לרקע ההיסטורי-מוסדי של "המישטר הישן".

מ"משק מעורב" ל"משק מורחב"

החברה הישראלית החלה (בשנות ה-20)

שמשון ביכלר

צעדי ה"הכרה ההדדית" בין הפת"ח לבין ממשלת ישראל מאיצים תהליך עמוק יותר, העובר זה כמה שנים על החברה הישראלית: תהליך פירוקו של המישטר הישן, על רקע ה"סדר החדש" העולמי ובמיזרח-התיכון. המישטר הישן הוא אותו מיכלול – מיבנה משק, הסדרים מוסדיים ויחסי סמכות – שנוצק על גרעין "המשק המעורב" המנדאטורי שהצמיח את המשק המילחמתי שהתרחב מאז שנות ה-70. מיכלול זה החל לחשוף את בקיעיו בשנים האחרונות, וכנראה מתקרב לסוף דרכו; ה"עידן החדש" בכלכלה ובחברה, שמדברים בו כה הרבה, כבר התחיל – וראוי לסכם אותו כעת, בזמן שצלילי תרועת-הניצחון מתמזגים בצלילה של תרועת-האשכבה

ניתוח של ה"משק המעורב" (כמו שמנתחים כל מישטר) מלמד כי כולו – אופי השילטון, צבירת הנכסים, חלוקת הרווחים, השליטה ביבוא ההון, וההצדקה למיכלול זה – נבע מהמשק המילחמתי, שהתפתח כאן. אליטות שצמחו מתוך המישטר הישן, וכפפו את המון הילידים והמהגרים בפלסטינה-ישראל לשילטון, הן

מהצבא הבריטי, וכן סביב לחלוקת ההון הציבורי הצינוני. התנהלו ביניהם מאבקים אידיאולוגיים מרשימים בעלי פראזיולוגיה "מעמדית"¹ – סביב השאלה, מי "תורם" יותר למטרות הלאומיות- ציוניות (שאף הן היו שנויות-במחלוקת) – בדומה למצב באירופה מובת-האינפלציה (לאחר מילחמת-העולם הראשונה) וברוסיה שלאחר המהפכה, שמהן יובא מודל המאבק.

"ההסדר המוסדי" הראשון, שנקבע באותה תקופה, נותר על מכונו במשך שני עשורים. היתה זו עיסקת-חליפין: ההסתדרות-הציונית עסקה ביבוא הון, והסתדרות- העובדים דאגה לייבוא כוח-עבודה צייתן ומאורגן.

מפא"י, ששלטה בהסתדרות-העובדים, הפעילה תפישה ריכוזית-הירארכית² כמעט מובנת-מאליה: עסקניה השתדלו לרכז בידם את השליטה על הנהלות רשת האירגונים השונים (חקלאיים, קבלניים ופינאנסיים) כדי למנוע ממתחרים הטלת ספק במונופול של ההסתדרות על שוק-העבודה היהודי.

אחרי תקופה סוערת – מאבקים (בין מפא"י לבין מיפלגות אחרות של פועלים), מיזוגים ובריתות (עם מיפלגות של דתיים), מילחמה (נגד הרוויזיוניסטים מימין) נוצר (בשנות ה-30) שיתוף-פעולה בין האליטות הסקטוריאליות; הוא הלך והתהדק בהנהלות האירגונים המשותפים "הלאומיים" (אזרחיים וצבאיים), בעיקר דרך תהליך ההחלטות על הקצאת ההון הציבורי המיזבא ודרך תיווך בין צרכי המשק היהודי לבין הממשל הבריטי. אז התמסד דגם "המשק המעורב", בניהול/שליטתו של "המעמד החדש" – האליטה הביורוקראטית, בעלת אוריינטאציה של תיכנון ריכוזי במשק אטאטיסטי – שהחל להתפתח בצד הבורגנות בעלת ההון הפרטי.

הקשרים בין האליטות התהדקו במחצית השנייה של שנות ה-30, עם תחילת המשבר הכלכלי והפוליטי. שני קונפליקטים – בין הפלסטינים והיהודים מחד-גיסא, ובין שניהם לבין הבריטים מאידך-גיסא – הגבירו את הסולידאריות בין האליטות הסקטוריאליות, וגיבשו את האופי הפוליטי המוכר של "ההגמוניה" המפא"ית עם קואליציה ליבראלית ודתית. בינתיים ירד כוחם של הפרדסנים, שהיו עד אז סקטור אופוזיציוני מובהק של הבורגנות הלאומית³; זה קרה בגלל חוסר מוצא ליצוא, ירידת כמות יבוא ההון העיסקי, הגירת יזמים פרטיים (בתחילת שנות ה-30), התמוטטות שורה של פירמות ואירגונים כספיים (בעיקר אירגוני-אשראי קטנים) – אשר הקבילה להם

כמיסגרת "פלוראליסטית" – עד כמה שהדבר אולי יפתיע חלק מהקוראים – אשר האירגונים הפוליטיים שימשו בה כבסיס להתהוות "סקטורים" כלכליים. משק זה אופיין בקואליציות בין אליטות סקטוריאליות, שנשענו על בסיס אירגוני של מיפלגות. שלוש סיבות היו לציביונה הפלוראליסטי של המיסגרת: ראשית, טיבעו האיטי והמבוזר של תהליך הצבר-ההון. שנית, הכמעט-מונופול שהחזיקה האימפריה הבריטית בתחום אמצעי-הכפייה. שלישית, ההתאדויות הפוליטיות החשובות היו וולונטאריות – כך שגורמים משמעותיים (קואופרטיבים חקלאיים ואגודות אשראי משותפות, עיריות וקבוצות לחץ שונות) החזיקו ויכלו להפעיל כוחות די חזקים.

הבכורה של האירגונים המיפלגתיים היתה ברורה; הסיבה העיקרית לה היתה היעדר צבירה ומימון עצמי של הון מקומי – אשר לא הגיע לכמויות, המבטיחות התעצמות של הסקטור העיסקי (על כל גווניו) ועלית בורגנות

*** – הבכורה של האירגונים המיפלגתיים נשענה בעיקר על היעדר הצבירה והמימון העצמי של ההון המקומי – אשר לא הגיע לכמויות, המבטיחות התעצמות של הסקטור העיסקי (על כל גווניו) ועלית בורגנות לאומית חזקה ***

לאומית חזקה. אופי הקצאת המקורות והיוון ההון המקומי capital formation (השקעה, כשהיא נמדדת באורח סטאטי) – נקבעו לא מעט על-ידי האירגונים המיפלגתיים, בגלל שליטתם (ישירה ועקיפה) ביבוא ההון ובחלק ממיכסות ההגירה. האירגונים הצבאיים והמיליציות המקומיות היו חלשים, וכפופים להנהלות האירגונים הפוליטיים. אירגונים אלה יצגו/שלטו ב"סקטורים" – רשת אירגונים, התאחדויות ושירותים ציבוריים. המגובש ביותר בין הסקטורים היה זה המכונה עד היום "ההסתדרות", בשליטת מיפלגת פועלי א"י. סביב להסתדרות היתה "קבוצת תרבות" – מהגרים שניקשרו לרשת הזאת, בתהליכי היצור והצריכה של מוצרים ושירותים – שנודעה בשם "מעמד העובדים" או "ארץ-ישראל העובדת".

הסקטורים – למעשה, קבוצות-לחץ – התגבשו (החל מאמצע שנות ה-20) סביב לקונפליקט על השגת זכויות ועבודות קבלניות

ההקצאה העיקריות היו סיבסוד אשראי – שעליו אין ידע סטאטיסטי⁷ – ושיטת "הזכיונות". בתקופת הצנע הומצאו/טופחו מיגבלות ומחסומים שונים ומשונים, שהועמסו על מרבית הפעילות המישקית. ברור ש"מחסורים" מסוג זה הצמיחו את שיכבת "הזכאים", בעלי הזכיון או (כפי שכינו זאת אז) "הרישיון". באותה עת התבססו כמעט כל הפירמות, הליוויניות לקבוצות הגרעין של ימינו-אלה, קיבעו את יחסיהן עם הממשל. גורמים אלה⁸ הירבו לגנות את הצנע – שבתקופתו, ובזכותו, צברו (או הגדילו) את הונם ועוצמתם.

יחד עם קיבוע המשק החלה התפוררותו הגלוייה של המיבנה הסקטוריאלי, שהיה מסימניו של "המשק המעורב". הבולט בהתפוררותו היה אותו גוש לא-מאורגן – ראשי עיריות, סוחרים ויבואנים גדולים, בעלי מטעים ועוד – שכונה "הסקטור האזרחי". הבורגנות הגדולה, שהחלה לצמוח במהירות מאז 1945 – תוך התחברות ליוזמות הממשלה, והפירמות ההסתדרותיות הגדולות שניהלו אנשי מפא"י – התנתקה מן המעמד הבינוני המסורתי, ובדהירתה קדימה ולמעלה היו לה צרכים חדשים.

התפוררותו של סקטור ההסתדרות (שהחלה כבר בשנות ה-50) נראית פחות גלויה, אך היא עובדה היסטורית. קונפליקט חריף התקיים בין המשק הקואופרטיבי (בעיקר החקלאי) לבין

היערכות חדשה של המשק והאירגונים הפוליטיים.

מילחמת-העולם השנייה ומדיניות "הצנע"

של הממשל הבריטי האיצו תהליך זה של רה-אורגאניזציה; סימניו היו מעורבות גדולה של הממשל הבריטי, ביקוש ממשלתי- צבאי גבוה, פיקוח חזק על היבוא, אינפלציה ושחיקת שכר וקיטוב הכנסות חריף. בענפים שונים – החלו להסתמן התחלות⁴ של פירמות מובילות, שנהנו ממימון- עצמי גבוה כתוצאה מריווחי מילחמה; ההון-העצמי של "בנק דיסקונט"⁵ גדל, במחצית הראשונה של שנות ה-40 לבדה, בכ-1000 אחוזים. הונחו יסודות לקבוצות הון, העוסקות במיגון השקעות בענפים שונים תוך כדי רכישה ומיזוג של מיפעלים קיימים. של העסקים הגדולים ("סולל בונה", "המשביר", "החברה המרכזית למיסחר והשקעות", "אפ"ק" ואחרים) התפשטו במהירות; זה הביא מצד אחד לתלות פוחתת של קבוצות אלה באירגונים הפוליטיים, ומצד שני יצר קישרי-גומלין עיסקיים בין הנהלות הקבוצות האלה. החל להסתמן קיטוב הכנסות ברור, בין רובד המנהלים בפירמות ההסתדרותיות לבין השכירים בסקטור ההסתדרותי ובמשק בכלל. ובמקביל לחלוקה-מחדש של ההכנסות והבעלויות במשק, הלך ושקע המשק הקואופרטיבי.

*** – "ההסדר המוסדי" הראשון היה עיסקת-חליפין: ההסתדרות-הציונית עסקה ביבוא הון, והסתדרות-העובדים דאגה לייבוא כוח-עבודה צייתן ומאורגן

שיטת המשק הסקטוריאלי "המעורב" – שהאיזון בו הופר, יותר ויותר, בשנות ה-40 – הגיעה לסופה אחרי העצמאות. היה זה צעד נמרץ ומהיר – חמש-שש שנים, בטרם הגיעו לישראל סחורות ה"שילומים" מגרמניה – שידוע בשם תקופת "הצנע": הממשלה הפעילה אכיפה הדוקה בתחומים חשובים (יבוא ומט"ח ומחירים ושכר), ופיקחה על 80% מהיווי ההון. בתקופה זאת נקבעו "ההסדרים המוסדיים" הראשונים, שהביאו לזינוק בריכוזיות השליטה על הנכסים החשובים במשק ועל תהליך הייצור. הוקצו (לפי "מפתחות" שהם עקרונות-חלוקה קבועים מראש) האדמות שנלקחו מהפלסטינים, יבוא ההון⁶ – ומעל לכל, הקצאת כוח-העבודה המהגר שרובו היה נטול-אמצעים. שתי שיטות

הצמיחה המהירה לוותה בתעסוקה מלאה ובהתפתחות השירותים הציבוריים – וחיפתה על העובדה שההתפתחות נבעה לא-מעט (ואולי בעיקר) מיבוא הון זול, שחזק בעיקר¹¹ קבוצות אלה. בסיומו של התהליך (בתחילת שנות ה-70) בולטת התלות ההדדית, שהודגשה מאז המיתון של אמצע שנות ה-60, בין האליטות הממשלתית והצבאית לבין "הכלכלה הגדולה".

"הכלכלה הגדולה" התגבשה (עד ראשית שנות ה-70), כשבמרכזה פועלת קבוצת גרעין של כמה קבוצות-הון ההולכות ומשתלבות בפעילותן. עד אז פעלו קבוצות אלה תחת הגנה מתמדת של הממשלה, שהפכה אותן – מרצון או בלית-ברירה, מטעמים עיסקיים או בגלל קישרי-גומלין אחרים – למעין "סוכנים לאומיים" בילעדיים בשבילה. התחום הביטחוני החל להיות מקור ריווחי חשוב בעבור "הכלכלה

הגדולה". הוא השתלב בעיקר בהשקעות טכנולוגיות, וביצוא או תחליף-ליבוא שאותם עודדה הממשלה. התחום השני היה הפעילות הפינאנסית. פעילות זאת צמחה, כמו במשקים מפותחים אחרים, בעיקבות גל המיווגים¹² שקשור בתהליך הריכוזיות במשק. תהליך ריכוזיות זה זורז, כנראה, בגלל מעורבותה הגבוהה של הממשלה בהשקעות. במשק – באמצעות קבוצות-הון ופירמות זיזמים, שהיא דאגה בהם מכשיר למטרות פיתוח – וכן בגלל קישרי-גומלין, שנוצרו בין הבעלים של קבוצות אלה לבין המנהלים הממשלתיים. תהליך התגבשות הקבוצות הפינאנסיות החל בשנות ה-50, כשבנקים קטנים מישפחתיים וכן קופות-אשראי קואופרטיביות התמזגו¹³ בקבוצות פינאנסיות גדולות. תהליך האינטגרציה בין הקבוצות התעשייתיות והפינאנסיות – תוך גיבוי וסיוע ממשלתיים – גבר בעת המיתון של אמצע שנות ה-60, באותה עת עבר המשק רה-אורגאניזציה מקפת, שכללה חיסול שרידי האוטונומיה הכספית של מועצות-פועלים. תהליך השתלבות זה בלט גם עם יציאת הממשלה מפעילות תעשייתית ישירה, כשהיא מגבה – דרך פעילות תקציבית ובאמצעות שוק-ההון – את פעילות קבוצות-ההון המקומיות והבינלאומיות שהחלו (מאז תחילת שנות ה-70) להשקיע בישראל, בעיקר בייצור ביטחוני ובסחר הנלווה לו. גם בשוק ההון הפכו הקבוצות הגדולות למתווכות בילעדיות של הממשלה.

ההסדר המוסדי היה בערך כך: הממשלה פעלה בעיקר באמצעות מדיניות "ספיגה", שפירושה המעשי היה שאיבת הנכסים הפינאנסיים שצברו הבנקים הגדולים באמצעות

מנהלי הפירמות התעשייתיות ב"משק המוסדי". מעל לכל החל לבלוט אופיה הכפול של ההסתדרות: בעלת אינטרסים לצבור נכסים ולהגדיל בעלויות, יחד עם אינטרס להעלאת שכר-עבודה. לאחר הקונפליקט (בשנות ה-50 המוקדמות) בין מרכז האיגוד-המיקצועי והוועד-הפועל בתל-אביב – לבין מועצות-הפועלים העירוניות, בעיקר בערים התעשייתיות תל-אביב וחיפה שבלטו באוטונומיה שלהן – החל תהליך שבירת מועצות הפועלים וכפיפתן למרותו של – המרכז בתל-אביב. שרי הממשלה עזרו לוועד-הפועל, בכך שהפקיעו מידי מועצות-הפועלים את לשכות-העבודה ואת קופות-האשראי הקואופרטיביות. הממשלה אף התערבה בסיכסוכי-עבודה, לא פעם בניגוד לעמדת מועצות-הפועלים⁹ ואף לטובת בעלי-ההון. בנק ישראל, שהוקם ב-1945, תרם מצידו להריסת קופות-האשראי ההסתדרותיות באמצעות תקנות נזילות גבוהות – כך שרובן נבלעו ב"בנק-הפועלים", שהלך והתעצם כקבוצת-הון אוטונומית. התהליך של שקיעת הכוח הפוליטי האוטונומי של השכירים בישראל לווה בשני תהליכים – התרבות השכר ובניגודל סקטור השירותים¹⁰ – שהביאו להצמחת "מעמד בינוני חדש".

*** ריווחי-המילחמה, שהפחיתו את התלות של קבוצות-ההון באירגונים הפוליטיים, יצרו קישרי-גומלין עיסקיים בין הנהלות הקבוצות האלה לבין עצמן – וגם, בעיקבות – קיטוב-ההכנסות שהחל להסתמן בבירור, בינו לבין רובד המנהלים בפירמות ההסתדרותיות ***

– האיפיון הבולט של עידן זה הוא מרכזיותו של המימשל ובכורתן של האליטה הממשלתית והצבאית, כפועל-יוצא מההתפתחות המהירה של השירותים הציבוריים והסלמת הסיכסוך הערבי-ישראלי; המימשל היה באותן שנים היסוד והמתכנן הראשי במשק האליטות (פוליטיות, בירוקראטיות וצבאיות) נחשבו לדומינאנטיות בהיותן קשורות ביניהן בקשרי-גומלין חברתיים וערכיים. המשק הלך והתרכז בידי מספר קטן והולך של קבוצות-הון, פירמות ומשקיעים (מקומיים וזרים) שפעלו יחד עם המימשל ותחת סיוע ממשלתי מאסיבי.

הלאומית. ואכן – כפי שנקבע באורח רישמי¹⁵ ובלי להותיר רושם מיוחד-במינו על חלק גדול מהפרשנים והחוקרים – ב-1973 היו המניות הבנקאיות כ-7 אחוזים מהנכסים הנזילים במשק, ואילו ב-1982 הגיע חלקן בסך הנכסים הנזילים במשק ל-44 אחוז. הנתונים הללו, שהם אגריגאציות (חישוב מיצרפי) או מתייחסים לתשואות כלליות בין נקודת-זמן אחת לשנייה – המאפיינות בעיקר חוסכים קטנים – אינם מייצגים את המשקיעים הגדולים, שהיו בעלי קרנות-הון גדולות והתבססו על "מידע פנים"; אלה¹⁶ הצליחו לחולל נפלאות, בהשיגם תשואות ריאליות של אלפי אחוזים תוך פרק-זמן קצר.

תהליך הצבר-הנכסים של קבוצות-ההון הדומיננטיות, שנשען על שליטתן בתחומי הנשק והפינאנסים, צבר תאוצה עקב התגברות הסיכסוך הערבי-ישראלי ומעורבותן הגוברת של המעצמות הגדולות מחד-גיסא, והתגברות האינפלציה מאידך-גיסא. האינפלציה קשורה לתהליך המתמיד של חלוקה-מחדש את הבעלויות על נכסים והכנסות במשק. ככל שהמשק המלחמתי גדל, והגיב לסיכסוך הגובר במזרח-התיכון ולמדיניות המעצמות, כך נאלצה הממשלה להגדיל את הגירעון ואת החוב הפנימי – אשר משירותיו נהנתה בעיקר "הכלכלה הגדולה". כמו-כן נאלצה הממשלה להיכנס להתחייבויות חוץ הולכות וגדלות, שגרמו לה תלות – לא רק במימשל ארצות-הברית אלא גם (בעיקר לגבי חובות לטווח-קצר) בקבוצות

ריכוז החסכונות הקטנים – הבנקים הגדולים גם היוו "משקיעים מוסדיים" בגלל שליטתם בקופות-גמל וחברות-ביטוח – והפרכתם של נכסים אלה לאג"חים ממשלתיים נושאי רווחים וצמודים לאינפלציה, בנוסף לעמלה לבנקים. מצד שני ביצעה הממשלה את הקצאותיה דרך הבנקים – בנוסף ל"אשראי מוכוון" ולסיבסודים השונים, אשר יש להניח כי חלקם הגדול נספג (בסופו של התהליך) בניכסי ה"כלכלה הגדולה". – אבל תהליך זה של תלות הדדית גוברת, שאיפיינו את המשק של שנות ה-60' עד תחילת שנות ה-70', לא הספיק יותר לקבוצות-המפתח במשק. ואכן כבר בתחילת "השיגשוג" של ראשית שנות ה-70' גוברת הביקורת על "שיטת ספיר" – דיברו על מעורבותה הלא-יעילה של הממשלה וכו' – וכשהושגה המטרה, והממשלה החלה לצאת מתחום ההשקעות הישירות במשק, החלו הקבוצות הפינאנסיות לפעול ל"התרחבות". התרחבות זאת היתה בעצם ניסיון להתחרות בממשלה בשוק-ההון. הקבוצות הבנקאיות החלו למעשה ב"הדפסת כסף", באמצעות שיערוך אגרסיבי של מניותיהן ותוך מדיניות "ספיגה" משלהן. הן הרחיבו את מערכת האשראי באמצעות מיחזור הולך וגדל של כספים. לבסוף¹⁴ הם הרחיבו את האימפריות שלהן לחוץ-לארץ. יעדה של שיטת ההתרחבות הזאת היה, למעשה, חלוקה-מחדש של הבעלויות וההכנסות במשק; מאוחר יותר, בשלב הבשל שלה, היא כונתה בשם "ויסות". הקבוצות הנפיקו בסיטונות מניות מכל סוג וצבע – בעיקר מניות של עצמן – ואחרי-כן הריצו את מחיריהן

*** בתקופת הצנע הומצאו/טופחו מיגבלות ומחסומים שהועמסו על מרבית הפעילות המישקית, והם הצמיחו את שיכבת בעלי-הזיכיון – אשר הירבו לגנות את הצנע, אף שבתקופתו (ובזכותו) צברו או הגדילו את הונם ועוצמתם ***

מעלה. לעיתים – כדי להיפטר מגורמי חיקוי זולים (כמו "דנות", ריגר-פישמן, "מאגרים" ואלבין), שסיכנו את כל השיטה – הן הריצו את המניות גם מטה; כך, מכל-מקום, נטען על מפולת המניות הלא-בנקאיות בינואר 1983. התוצאה בכל-אופן, היתה ברורה: הקבוצות הבנקאיות הנפיקו למעשה שטרות-כסף, שתכונתם המופלאה היתה להגדיל באופן אקספוננטי את חלקם הפוטנציאלי בהכנסה

**הבסיס המשותף של האליטות
התאגידיות**

"המשק המעורב" המנדטורי לווה בהתגבשותן של בריתות ראשוניות בין האליטה הפוליטית לבין האליטה הסקטוראלית. נוצרו הסכמים "קונסטרוקטיביים" בין בן-גוריון-ארלוזורוב ובין ויצמן, שבמובן המיפלגתי התפרשו כהסכמיות קואליציונית בין ראשי מפא"י (מיפלגת פועלי ארץ-ישראל) לבין מנהיגי מיפלגת הציונים-הכלליים. ההסכמיות התהדקה באמצעות שיתוף-פעולה בוועד המשותף בהנהלת "הסוכנות היהודית", מאז שנות השלושים. שיתוף-הפעולה התרחב גם לתחום העיסוקי, בעיקר בפרויקטים משותפים שביצעו גופים מ"הסקטור הלאומי".

הצלע השלישית במשולש האליטות, האליטה הצבאית, החלה להתגבש בארגון "ההגנה" שהחלה כזרוע של מיפלגת "אחדות העבודה". עם בנייתם של מנהלי המיפלגה-ההסתדרות להנהלת "הסוכנות היהודית", היא עברה לרשות "המוסדות הלאומיים" בניהול משותף של נציגי ההסתדרות והסקטור האזרחי. המבנה הסקטוריאלי הזה, ב"הגנה", איפשר לאליטות הפוליטיות לפקח על המיליציות ולהבטיח את נאמנותם של המפקדים.

התחזקות הפלמ"ח והאצ"ל, בשנות ה-40, עוררה חששות רבים בקרב האליטות הפוליטיות המרכזיות. דשת העיסוקים המשותפים שצמחו בקרב ראשי הבורגנות המנדטורית ו"המעמד החדש", אשר התהווה והתבצר בתקופת המשק המעורב, התבטאה בשני אופנים: לא רק בזיקות-גומלין עיסוקיות, קבוצות-לחץ פוליטיות וארגונים עיסוקיים וצבאיים – אלא גם בזיקות משפחתיות ותרבותיות משותפות, שהלכו והתגבשו מאז תחילת המאה.

בניגוד למקובלות הנפוצות, מרבית בני "המעמד החדש" והאליטות התאגידיות לא באו ממעמד הפועלים; ברובם, היו אלה בני משפחות עתירות נכסים מחו"ל או מפלסטינה. רק מיעוטם – כמו משפחת בן-גוריון, וקאדרים (בעלי תפקידי-ניהול וזעמדות-מנהיגות בדרגת-ביניים) אחרים בסקטור ההסתדרותי – באו ממשפחות זעיר-בורגניות, של סוחרים זעירים. מערכת זו של המיסחר הזעיר, שבה עסקו במשך דורות, התמוטטה בסוף המאה ה-19. מאוחר יותר, לאחר שהגיעו לאליטות התאגידיות, צאצאי אותם סוחרים זעירים (בעיקר מעיירות קטנות באירופה המזרחית) ניסו להסתיר את מוצאם – או ליפות אותו

הפינאנסיות בישראל.

כך נוצר (החל מאמצע שנות ה-70) ה"פראדוקס" הידוע במשקים מילחמתיים בעלי קיבוע מעמדי: שיעורי הצמיחה האגרטיביים של המשק דרכו במקום ולעיתים אף ירדו – כלומר שהאינדיקטורים האגרטיביים (כמו התוצר או התוצר-לנפש) כמעט ולא גדלו ביחס להישגי העשור-ומחצה שקדמו למיפנה זה – ואילו הנכסים הפינאנסיים והחוב הפנימי (של הממשלה) והחוב החיצוני (של המדינה) החלו לצמוח בקצב מסחרר, ביחד עם מדד המחירים לצרכן.

ברור שמישטר זה – אשר (במשך עשרים השנה האחרונות) הצמיח רווחים כה גבוהים, וריכוז רכוש אישי ונכסים תאגידים בידי שיכבה הולכת וצרה – הולך ותם לגווע. הוא מיצה עצמו. ההסדרים ההולכים ונרקמים – בין ישראל, הפת"ח, מדינות מזורח-תיכוניות וארה"ב – מעוררים ציפיות מאתו סדר חדש, שמבינים כעת. בניגוד לציבור הרחב, יש – לאליטות הישראליות מבט ענייני וציפיות קונקרטיות: הן מצפות להגדלת הייצוא (דרך גבולות שינטרלו כמעט מכל משמעות כלכלית), להשקעות ולעלויות-עבודה נמוכות; במלה אחת – לרווחים גבוהים.

דברים רבים צפויים להתרחש: "כור" וקבוצת

*** הנהגת ההסתדרות, בעלת אינטרסים כפולים (ואף מנוגדים) – לצבור נכסים ולהגדיל בעלויות, יחד עם אינטרס להעלאת שכר-עבודה – החלה לשבור את מועצות הפועלים, והממשלה סייעה לה בכך שהתערבה (לא-פעם) לטובת בעלי-ההון ***

"בנק-לאומי" יקבלו חותמת רישמית של בעלות פרטית; החקלאות הקואופראטיבית, על שלל הסדריה, תיעלם תוך כדי הפרטתן והפשרתן של קרקעות הקואופראטיבים החקלאיים; בשוק-ההון, יישחקו חסכוניות של שכירים; איכות השירותים הממשלתיים תרד ועלויותיהם יעלו.

כמו בכל העולם המודרני, הסדר החדש – מדיניות של הפרטה ויציאת המימשל ממעורבות מישקית כללית, שתביא את הסטאגנאציה – יהיה שונה מאוד מן המדיניות האינפלציונית של משק ממשלתי, ומן "המשק המעורב" שקדם לה.

לצמרת הציונית בלונדון. תרמו לכך קירבתי המישפחתית לבית אחד-העם, והמגעיים האישיים (בביתו של בלונדון ובמישרדי התנועה – הציונית) עם ד"ר חיים ויצמן ונחום סוקולוב ועם כל מנהיגי התנועה הציונית שהתקבצו מהיבשת וישבו בלונדון. כמעט כולם היו ידידי אבי במשך עשרות שנים ומבאי-ביתנו בעת ביקוריהם בארץ.

"...בית הורי ברחוב החבשים בירושלים היווה מקום-מיפגש לאורחים רמי-מעלה שבאו ארצה: ויצמן, ז'בוטינסקי, גיימס רוטשילד, פרופ' פרידלנדר מארה"ב, ד"ר אידר, חברי ועד-הצירים, קצינים בכירים בצבא האנגלי בני משפחות רמות-יחס באנגליה."

דוד אחר של דוד הכהן הוא אביה של רוזה כהן. רוזה אינה רק אמו של יצחק רבין, שהיה רמטכ"ל וראש-ממשלה ושר-ביטחון – אלא גם עסקנית חשובה בהסתדרות, ומאז שנות ה-40' מהפעילות המרכזיות ב"גוש" התל-אביבי שהיווה בעצם את מרכז מנגנון מפא"י. נכדתה של רוזה כהן, דליה בתו של יצחק רבין, תינשא לימים לאבי פילוסוף; איש זה – בן הבורגנות הספרדית הישנה ולשעבר מבעלי מונופול הקפה "עלית" ומראשי התאחדות-התעשיינים – קשור למישפחת יוחננוף, מבעלי הקונצרן הבינלאומי "גדות" להובלת כימיקלים. בן-אחיו של דוד הכהן הוא כרמל הכהן, שהיה סגן מנהל "ציס" כשעוד היתה חברה ממשלתית-הסתדרותית; כיום מהווה החברה נכס חשוב בקבוצת איינברג.

בעזרת ייחוסים "רבניים" או "ציוניים"; הדוגמאות הבולטות למאמץ זה הן הביוגראפיות הרישמיות-למחצה של בן-גוריון, שז"ר, הרצפלד, פרס, ועוד. כאן, ניטול רק דוגמא פחות-נועזת: גרשם לוינסון, גיזבר ההסתדרות בשנות ה-50', הסתפק בכך שהנציח את עצמו¹⁷ כמי ש"היה בן למשפחה ציונית מסורה ואחיו היה המשורר הסופר וההיסטוריון הנודע אברהם לוינסון, שמסותיו ויצירותיו זכו להערכה והד".

השוללת המפורסמת ביותר של "המעמד החדש" מקורה בשבט, שהורכב ממישפחות רופין-הכהן-שרתוק. דוד הכהן שהיה יו"ר "סולל בונה" (החברה הדומיננטית בסקטור ההסתדרותי של תקופת המנדאט) וארתור רופין שהיה מנהל "הכשרת הישוב" (חברת ההשקעות העיקרית של "הסוכנות היהודית" – שנתאבנה מאוחר יותר בקבוצת בל"ל, ונמכרה לסוחר-הנשק יעקב נמרודי איש האליטה הצבאית – ניצבים בבסיסה של הסתעפות רבת-ענפים, שצאצאיה נטועים בצמרת האליטות של ימינו אלה: האליטות הפוליטיות, הצבאיות והפינאנסיות-תעשייתיות. דודו של דוד הכהן היה שמואל פבזנר, ממייסדי חיפה היהודית בתחילת המאה. פבזנר ואביו של דוד הכהן היו סוחר-עצים ברוסיה הדרומית; בבואם לפלסטינה בתחילת המאה, היו ליבואנים (חומרי-בניין, מלט וברזל) מהגדולים באזור.

*** רשת העיסוקים המשותפים, שצמחו בקרב ראשי הבורגנות המנדאטורית ו"המעמד החדש", התבטאה בשני אופנים: לא רק בזיקות-גומלין עיסוקיות, קבוצות-לחץ פוליטיות וארגונים עיסוקיים וצבאיים – אלא גם בזיקות משפחתיות ותרבותיות משותפות, שהלכו והתגבשו מאז תחילת המאה ***

רעיית פבזנר היתה בתו של אשר גינצבורג, אשר ניהל את סניף חברת-התה "ויסוצקי" בלונדון; ויסוצקי היה איל-תה ברוסיה שלפני המהפכה. אשר גינצבורג ידוע יותר בשמו הסיפורי "אחד העם" – ומישרד-החינוך הפך אותו לאידיאולוג חשוב של "הציונות התרבותית", שהיתה אמורה להיות אלטרנטיבה ל"ציונות הדיפלומאטית" של הרצל ונורדאו. בזיכרונותיו¹⁸ העדיף הכהן להנציח את הסביבה שנחשבה למובחרת: "... באותה תקופה הייתי מקורב מאד

אביו של אליהו גולומב היה סוחר-עצים ובעל טחנות-קמח ברוסיה הדרומית. אישתו של אליהו גולומב, בתו של בעל מנסרת-עצים עשיר (אף הוא בא מאותו איזור) היא לא אחרת מאשר אחותו של משה שרתוק; זה-האחרון – שנודע לימים כמשה שרת, שר-החוץ וראש ממשלת ישראל בין 5-1953 – היה (בתקופת המנדט) עורך "דבר", ביטאונה של ההסתדרות. מאוחר יותר, כמו עסקנים אחרים בהסתדרות, עבר ל"סוכנות היהודית" ושימש כעוזרו של חיים ויצמן – קרש-קפיצה לתפקיד ראש המחלקה המדינית של הסוכנות, (מעין משרד-החוץ של האוטונומיה היהודית בפלסטינה. במלים אחרות, ראש המיליציה הצבאית של היישוב בתקופת המנדט ושר-החוץ של היישוב הם גיסיס – צירוף לא נדיר באליטות הפוליטיות בפלסטינה-ישראל.

— על אף שהיה עורכו של "דבר" – ונחשב לימנהיג בתנועת העבודה" – היה שרתוק חסר זיקה כלשהי לסוציאליזם, לא כל שכן לפועלים. כילד לא אהב את השביתה שהכריזו פועלי אביו במנסרתו, שביטה באיומי נשק. הוא העדיף את הפלאחים האדישים, כמו שהעדיפה אותם הבורגנות האינטלקטואלית של תנועת "חובבי ציון". שרת - צאצא לסוחר-י-עץ שהפסידו את הונם בפלסטינה, ושהמהפכה הבולשביקית חיסלה את תיקונתם להשתמש ברזרבות הרכוש המשפחתי ברוסיה - נסע לאחר מילחמת-העולם הראשונה, יחד עם קרוב-מישפחתו דוד הכהן, ללמוד בבית-הספר לכלכלה של לונדון. בזיכרונותיו מסביר הכהן מדוע בחר לפתע, כמו שורה ארוכה של בני הבורגנות היהודית, להצטרף לשכבת ההנהלה של מפא"י וההסתדרות – או, כלשונו, להפוך לסוציאליסטים: ההחלטה לא נבעה מהתאהבות פתאומית בפועלים או מהזדהות עם הפרולטאריאט; היא התבססה על שיקול מוטעה ולפיו המישטר הקאפיטאליסטי הישן עתיד להתמוטט – ולפנות את מקומו למישטר מתוכנן "סוציאליסטי", כלשונו¹⁹, בנוסח הפביאני-מדעי (הקרוב בתמציתו לבולשביזם). לימים – עם שקיעתה של האימפריה הבריטית וההתבססות הכלכלית-פוליטית של ארה"ב במזרח-התיכון – עתידה להתחיל נהירה רבתי של בני הבורגנות ו"המעמד החדש" אל מעבר לים, לאימפריה העולה. משם הם יביאו עימם את בשורת "הניהול המדעי" בשם "היוזמה החופשית".

חתנו של גולומב, אשר ידלין, מספר בזיכרונותיו²⁰ כיצד הצליח לדחוק עצמו לצמרת מפא"י – ומסביר את העדפותיו האידיאולוגיות.

אחותו של דוד הכהן נישאה לד"ר ארתור רופין, הצלע השנייה בשושלת ההיא, ושלוש בנותיהם מצאו בני-זוג מקרב ה"מעמד החדש" או הבורגנות המנדאטורית. האחת נישאה לד"ר צבי דינשטיין, מי שהיה סגן-שר הביטחון בממשלה אשר לוי אשכול עמד בראשה לאחר הדחת/התפטרות בן-גוריון; צבי היה גם ראש המשלחת הכלכלית של ישראל בארה"ב, כיהן בתור חי"כ ושימש יו"ר מועצת המנהלים של "הבנק לפיתוח התעשייה". ביחד עם המי טיבר (שלמד איתו מישפטים ואחר-כך היה בעליה ומנהליה של חברת- הביטוח "ציון" ומראשי "החברה המרכזית למיסחר והשקעות") עסק דינשטיין, תחת ניהולו של פנחס ספיר, ברכישת נשק לישראל בשנים הראשונות לקיומה. עם עליית משק ההון הדומיננטי, הוא מצא עצמו בדרך-הטבע משמש כנציגם של משקיעים זרים בעיקר בעסקי יבוא נפט.

— בת אחרת של הזוג רופין-הכהן נישאה לעוזי נרקיס; האיש, שהיה אלוף בצה"ל ומכונה במיתולוגיה הרשמית "משחרר ירושלים", הפך מאוחר יותר למנהל ב"סוכנות היהודית". עוד בת של הכהן-רופין נישאה ליגאל סוקניק/ידן, הרמטכ"ל השני, פרופ' לארכיאולוגיה ולימים סגן ראש-ממשלה אצל מנחם בגין.

*** לאחר שהגיעו לאליטות התאגידיות, צאצאי אותם סוחרים זעירים (בעיקר מעיירות קטנות באירופה המזרחית) ינסו להסתיך את מוצאם – או ליפות אותו בעזרת ייחוסים "רבניים" או "ציוניים" ***

— דוד הכהן היה תותנו של אהרון ידלין – מי שהיה קומיסר פוליטי במלחמת 1948, שר-החינוך בממשלת רבין שלפני המהפך הפוליטי ב-1977 ומזכיר מיפלגת "העבודה" – וכך נקשר לאשר ידלין (בן-דודו של אהרון ידלין), שהיה מזכיר "חברת העובדים" וקופת-חולים בשנות ה-60 ותחילת שנות ה-70 ואחר-כך (בטרם הסתבך בשחיתות פומבית יתר-על-המידה) היה מועמד למישרת גגיד בנק-ישראל. הוא עצמו נשא לאשה את בתו של אליהו גולומב, ממנהיגי מפא"י וההסתדרות וראש "ההגנה".

גולומב, הכהן ומשה שרתוק למדו יחד במוסד החינוכי (גימנסיה "הרצליה" בתל-אביב) שממנו יצאו רוב בני האליטות המנדאטוריות.

האידיאולוגיה הזו, שהוחדרה בערוצי מוחם של בני המעמד המנג'יריאלי החדש, היא "קץ האידיאולוגיה". היא גורסת שאידיאולוגיה מעמדית נובעת ממחסור, ולכן היא נחלת-העבר: בזמנים מודרניים, השילוב של טכנולוגיה פלוס ניהול – שהם צידה השני של המטבע הקרויה עושר (ואף אושר) לאומי – הביא שפע, ונעלמו המעמדות. שמעון פרס (לימים שר-ביטחון ושר-אוצר וראש-ממשלה ושר-חוץ) אמנם לא השתתף בסמינאר הידוע על "קץ האידיאולוגיה", שאירגן הטרוצקיסט-לשעבר הבריטי דניאל בל, אך בסיפרו²¹ ניתן למצוא את תמצית האידיאולוגיה הדלילה הזאת.

גיסו של ידלין הוא דוד גולומב (בנו של אליהו), אשר היה בשנות ה-70 וה-80 מנהל בכיר ב"כור", הנהלותיו של אירגון-עיסקי זה, אחד משלושת הגדולים ביותר בישראל, מלאות עד אפס מקום באנשי האליטה הצבאית. "כור" החלה כחברה-בת של "סולל בונה", שדוד הכהן – עוד קרוב-מישפחה של גולומב – היה היושב-ראש שלה. דוד גולומב היה חבר-כנסת מטעם ד"ש, שבראשה עמד קרוב-מישפחתו יגאל ידן.

גם ד"ש ("התנועה הדמוקרטית לשינוי") לא היתה "סתם רשימה פרלאמנטארית": בכרייה היו אמנון רובינשטיין, שמואל תמיר וכן (במקום פחות בולט בסיעה) אברהם יפה. רובינשטיין הוא בן למישפחה שצברה את נכסיה במילחמת-העולם השנייה, כמו שעשתה "סולל בונה"; תמיר הוא בנה של חברת-הכנסת

כבר בשחר נעוריו למד ששביטה היא עניין פסול. את זאת היקנה לו אביו, אשר שימש מורה לבניהם של בעלי הפרדסים בראשון-לציון. לאחר שהצליח להיחזק לכיוון הנכון בגימנסיה "הרצליה", שם למד עם בני האליטה המנדטורית – כולל בני עסקנים מההסתדרות, שהעדיפו להימנע מלשלוח את בניהם לבית-הספר של "זרם העובדים" – לא נותר לו אלא לקבל תעודה טכנוקראטית, שתיתן כיסוי לקשריו המישפחתיים. זאת הוא עשה בתקופת הצנע, כשנסע ללמוד על חשבון כספי הממשלה או המיפלגה.

"...הקדשתי זמן להיכרות מקרוב עם הכלכלה המתקדמת ביותר בעולם ועם מישר החיים הדמוקראטי המופתי של ארה"ב. באוניברסיטה של קאליפורניה התחלתי ללמוד כלכלה ויחסי-עבודה, וסיימתי את לימודי התואר הראשון בכלכלה בניו-יורק ב"ניו סקול פור סושיאל ריסרץ" (בית-הספר החדש למדעי-החברה). שם פגשתי גם את שמעון פרס, אשר למד באותו מוסד בעת ששימש כנציג מישרד-הביטחון. אין ספק שהשקפת-עולמי הפוליטית והכלכלית עוצבה מן המיזוג שלי בקיבוץ לבין המיפגש עם המציאות בארץ האפשרויות הבלתי-מוגבלות."

*** אנשים אלה הם בסיס להסתעפות רבת-ענפים, אשר צאצאיה נטועים בצמרת האליטות הפוליטיות, הצבאיות והפינאנסיות-תעשייתיות ***

"השקפה זאת אומרת כי חברה, שבה ניתנת הזדמנות שווה לכל, שבה קיימת מערכת-ייצור יעילה, המופעלת בידי אנשים בעלי כושר ניהול טוב ומוח יוצר, היא חברה היכולה לקיים את עצמה, להדביר עוני ולהעניק רווחה. תפישה זאת מנוגדת, כמובן, לתפישה הטפילית של 'המגיע לי ללא עבודה, של מערכת חברתית וכלכלית, שבה לא הכישרים הם קני-המידה לתפקיד אשר אתה ממלא – אלא הקשרים שלך עם השלטון."

דרך-אגב: לאחר שיצא ידלין מבית-הכלא בישראל, הוא מיהר חזרה לארצות-הברית – ושם הוא הצליח לאבד את הרכוש שצבר בישראל. אילולא מישפחתו היה מוצא עצמו שוב בבית-האסורים, הפעם בארץ האפשרויות הבלתי-מוגבלות.

מונד שהיה חבר הדירקטוריון של הסוכנות היהודית ובעל מטעי הדריס מהגזולים בישראל.

מינויו של עזר ויצמן כמפקד חיל-האוויר (ב-1958) היה החלטה שקיבל גיסו דיין לפני פרישתו מתפקיד הרמטכ"ל בתחילת אותה שנה; ויצמן שימש בתור שר-התחבורה מטעם גח"ל ("גוש חירות—ליבראליס") בעת שגיסו היה שר-הביטחון מטעם "העבודה"; ובממשלת בגין, שדין היה שר-החוץ שלה, כיהן ויצמן בתור שר-הביטחון. — דודנו של דיין, יגאל הורוביץ, היה אז שר-האוצר. אחרי שעזבו הגיסים ויצמן ודיין את ממשלת בגין (ב-1980) נכנס לממשלה יעקב מרידור, שר הכלכלה החל מ-1981. מרידור היה מבעלי-קונצרן גדול של אוניות-קירור — "החברה הימית להובלת פרי" — בשנות ה-60 וה-70, בשותפות עם מילה ברנר. אחד מאנשי חבר-המנהלים של החברה היה דוד הכהן (דיין ח"כ מטעם מפא"י). לאחר שפרש מניהול "סולל בונה" לאחר שגח"ל פרשה מממשלת הליכוד הלאומי (ב-1978), שימש עזר ויצמן כמנהל-מכירות של "החברה הימית להובלת פרי"; עזר הוא בן-זוגה של מיכל (בת-אחותו של חיים ויצמן), אישתו של מילה ברנר. גם גיסו של עזר, משה דיין, שימש — לאחר פרישתו מצה"ל — כמנהלן של חברות-הדג, "יונה" ו"אטלנטיק", שבבעלות מרידור וברנר. "חברת העובדים" (של ההסתדרות), שאותה זיהל אז אשר ידלין, היתה שותפה בחברות-הדייג הללו. מילחמת ששת-הימים חילצה את דיין מניהול חברות אלה, שעמדו בפני פשיטת-רגל למרות הסיוע הממשלתי הנדיב.

גם חיל-האוויר עבר מיד ליד באותה חבורה: מפקדו הקודם, לפני עזר ויצמן, היה דן טולקובסקי (חניך האימפריאל קולג', טייס ב"רויאל איר פורס" במילחמת-העולם השנייה) — ולפניו שימש — אהרון דמו (בנו של דוד שכהן כיו"ר "סולל בונה" בשנות ה-20), אשר פרש לקאריירה עסקית ("רשות הנמלים" ועוד) ודיפלומאטית. אביו של דן טולקובסקי (שהיה ציר ישראל בברן) הוא בן למישפחת בעלי מטעים עשירה, המעורבת בפוליטיקה של המוסדות הסקטוראליים בתקופת המנדאט ובעלת קשרי עסקים וידידות עם משפחת ויצמן. אחותו, רות, נישאה לאחד מבני משפחת אלישר — שכוכר נתנה את בתה לעזר ויצמן שאליהו ומנשה אלישר היו הנציגים הבולטים שלה בדור הזה.

אביהם של אליהו ומנשה היה, בין השאר, נציג וסוכן בילעדי בעבור טחנות-הקמח של פיק"א בירושלים. פיק"א (ראשי-תיבות אנגליים

הראשונה מטעם מפא"י, בת-שבע קצנלסון שהיא קרובת-מישפחה לזלמן שז"ר שהיה נשיאה השלישי של ישראל; יפה ("יופה") היה גיסו של יצחק רבין ונצר למישפחת הכהן.

שני עמיתים לשעבר של אליהו גולומב בגימנסיה "הרצליה", בנוסף — לדוד הכהן ומשה שרת, היו דב הוז ושאל אביגור — שהפכו לגיסיו של משה שרת, ובמרוצת השנים קיבלו תפקידי-מפתח ב"הנהגה" שמפקדה היתה (כאמור) אליהו גולומב. מאוחר יותר היה אביגור איש-מפתח במישרד-הביטחון.

דוד הכהן, משה שרת ודב הוז לא היו הציונים הראשונים שלמדו (בתחילת שנות ה-20) ב"לונדון סקול אוף אקונומיקס". זמן-מה לפנייהם למד שם יצחק שורץ, שהפך ליועץ-המישפטי של הסוכנות-היהודית; הוא התחתן עם בת למישפחת אלישר, אחת מעמודי-התווך של — הבורגנות הקרקעית הספרדית בפלסטינה. שתי בנות נולדו לזוג, ואחת מהן נישאה למשה דיין — שלימים היה רמטכ"ל בתקופת מפא"י, שר-ביטחון בתקופת "העבודה" ושר-חוץ בממשלת "הליכוד" של בגין. אביו של דיין, שמואל, היה חבר הכנסת הראשונה ואחד מהעסקנים החשובים של תנועת המושבים; אימו דבורה היתה אחותו של יהושע זטלובסקי, ממנהלי "סולל בונה" ובשנות ה-50 מנהל המיפעל הממשלתי הראשון לייצור נשק "תע"ש". דודנו של משה דיין הוא יגאל הורוביץ, מי שהיה בשנות ה-80 שר-אוצר מטעם "הליכוד"; הורביץ — שהספיק לשבת יחד עם בן-גוריון ב"רשימה הממלכתית", סיעה שהקים בן-גוריון בשנות הששים כאשר דפ"י ("רשימת פועלי ישראל") הצטרפה למיפלגת-העבודה

*** ראש המליציה הצבאית של היישוב בתקופת המנדאט ושר-החוץ של היישוב הם גיסים — צירוף לא נדיר באליטות הפוליטיות בפלסטינה-ישראל ***

היה בעל מיפעלי "טנא-נוגה" למוצרי חלב וגלידה. דודנו השני של משה דיין הוא עמוס הדר, שייצג (בשנות ה-70) את קבוצת-הלחץ של המושבים ב"העבודה". הבת השנייה של הזוג שורץ-אלישר נישאה לעזר ויצמן, בן יחיאל שאחיו היה הנשיא חיים ויצמן. יחיאל ויצמן היה סוחר עצים וקרקעות בפלסטינה, ויבואן ונציג של חברות בריטיות; הבולטת בהן, קונצרן-הכימיקלים [C.], היתה בבעלות הלורד

הבנקאים של ירושלים במאה הקודמת (עד היום מתקיימים בני המישפחה מהרכוש המשפחתי הרב במרכז עיר-הבירה) – ולמישפחת קוקיה (יוסף קוקיה בנם של רוזה אלישר, ובנימין קוקיה היה מנכ"ל מישרד-המישפטים בתקופת הצנע), וכן למישפחות מויאל ושלוש.

מישפחת מויאל, מצידה, היתה קשורה לבני מישפחת רוקח שהיו בעלי קרקעות ומטעים גדולים. בשעה שישראל רוקח היה שר-הפנים מטעם "הציונים-הכלליים", בממשלתו של משה שרת בשנות החמישים, הוא מינה את בן-דודו אהרון מויאל למנכ"ל מישרד-הפנים. משפחת שלוש, בעלת קרקעות (בעיקר בתל-אביב), היתה קשורה בעסקים משותפים עם מישפחת קרסו מבעלי "קבוצת דיסקונט". מאיר שלוש, שעסק ביבוא עצים לפלסטינה, התחתן עם בת מישפחת סוחרי-העץ סחרוב. בת אחרת של הסחרובים נישאה לאריה אליאב שהיה פעיל ב"הגנה", שימש כשגריר והייה מזכ"ל מיפלגת "העבודה" בשנות ה-70.

מישפחת סחרוב היתה בעלת מיפעלי "עץ לבוד", בשיתוף עם קיבוץ משמרות ועם גיו בוקסנבאום. (יבואן-נשק ובעלים-לשעבר של "תעשיות רכב נצרת") ממקורבי ספיר; אך היא שלחה ידיה בעסקים מגוונים: בעלות על חברת-הביטוח "סהר" – ושותפות (בעבר) ב"בנק פויכטוונגר" וב"בנק ואן-אמדן" ההולנדי, שאחד ממנהליו היה חנן סידור אחרי ששירת כשגריר ישראל בהולנד). הבן הבכור של

של "החברה להתיישבות יהודית בפלסטינה" היתה חברה בבעלותו של אדמונד רוטשילד, סבו של אדמונד הנוכחי, שהעבירה בתחילת המאה חלק מנכסיה לרשות "הכשרת הישוב" בניהול ארתור רופין. משפחת אלישר היתה, בסוף המאה ה-19 – כשפלסטינה החלה להיפתח להשקעות אירופיות – נציגת חברות זרות מאירופה, וכן בעלת זיכיונות שקיבלה מהשילטון התורכי. כמה מבניה היו בכירים בארגונים הלאומיים, וכן שימשו כמנהלים בבנקים זרים וכנציגי משקיעים זרים, עם כניסת הבריטים. במילחמת-העולם הראשונה, הצליחה המישפחה להשיג זיכיון בלעדי – יחד עם מישפחת אל-חוסייני – לאספקת מזון לצבא התורכי. אליהו היה ספק בלעדי של כמה מוצרי-מזון לצבא הבריטי במילחמת-העולם השנייה.

אותו אליהו אלישר כיהן כחבר הכנסת הראשונה מטעם "סיעת הספרדים", שהיתה גרורה של "הציונים הכלליים". ספריו, "לחיות עם פלסטינים" ו"לחיות עם יהודים", מבכים את ילידתה של הבורגנות הספרדית עתירת הנדל"ן ועליית האליטה התאגידית האשכנזית שהשתלטה על כל עמדות-המפתח המישקיות. בגלל השתלטות אגרסיבית זאת – טוען אלישר – התערער הדו-קיום בין הפלסטינים והיהודים. כואבת לו, מן הסתם, העובדה שבמשרד-הביטחון מעדיפים ספקים אשכנזים כמו שאול אייזנברג ומרקוס כץ.

*** – ההחלטה, "להפוך לסוציאליסטים", לא נבעה מהתאהבות פתאומית בפועלים או מהזדהות עם הפרולטאריאט; היא התבססה על שיקול מוטעה, ולפיו המישטר הקאפיטאליסטי הישן עתיד להתמוטט – ולפנות את מקומו למישטר מתוכנן ***

בן-דודם של אליהו ומנשה, ויקטור אלישר – שהתחתן עם בתו של יוסף נבון ביי, מייסד קו-הרכבת הראשון בפלסטינה בין יפו לירושלים – היה שגרירה הראשון של ישראל בתורכיה ואחרי-כן בוונצואלה. משפחת אלישר קשורה למשפחות ספרדיות עתירות נכסים כמו אמזלג (משפחה ששימשה כנציגתו של ענק-הביטוח "לוידיס" בסוף המאה ה-19) ונבון. יוסף נבון ביי היה נשוי לאחותו של ראש משפחת אמזלג, חיים אמזלג, שהיה קונסול בריטניה ביפו. קשר נוסף של האלישרים היה למישפחת ולרו, מראשוני

שכרתן מפא"י ו"הציונים הכלליים", היה העסקים המשותפים בין האליטות. מישפחת רוקח צ'ילה את "שניים" (שירותי נמל מאוחדים) במשותף עם "סולל בונה", שבראשה עמד אז דוד הכהן. היה זה זיכיון בילעדי לפריקת הסחורות בנמל חיפה, הנמל המודרני היחיד בעשור-וחצי הראשון לקיומה של ישראל. לפי עדותו של אשר ידלין ותימוכין נוספים²², סוד קיומו של הזיכיון היה סמוך בעמלה קבועה אשר שניים העבירה למימון מפא"י.

אחיו של ישראל רוקח, יצחק – שהיה שותף בשניים – היה יו"ר חברת מטעי ההדרים הגדולה בישראל, "פרדס-סינדיקט". בין בעלי-המניות של "פרדס סינדיקט" היה בעל המטעים שמואל טולקובסקי, שחותנו היה יצחק גולדברג – ממייסדי "אוצר התיישבות היהודים", חברת-האחזקות של קבוצת בל"ל (בנק-לאומי לישראל). טולקובסקי, ממקורבי דוד בן-גוריון וחיים ויצמן, יצג אינטרסים של חברות זרות. הוא ישב בועד-המנהל של קבוצת "מיגדל" (חברת-הביטוח השנייה בגודלה, לאחר "הסנה" של קבוצת בנק-הפועלים) – אשר השתייכה לקבוצת אפריקה-א"י, ובתחילת שנות ה-70 מווגה בקבוצת בל"ל.

באותו ועד-מנהל ישב (יחד עם טולקובסקי) גם אלפרד פוייכטוונגר, מבעלי "בנק יפת" – שהיה קשור בקשרי מישפחה לבעלי "בנק אלרן" ו"בנק פוייכטוונגר", הבנקאים ה"יקים" של תקופת המנדט. אלפרד פוייכטוונגר היה דודו של ארנסט יפת, עד לא-מכבר היו"ר הנמרץ של קבוצת בל"ל (השולטת כיום ב"מגדל") ומראשי האליטה התאגידית בישראל. "בנק יפת", שהיה בבעלות אביו של ארנסט יפת, מוזג בניכסי קבוצת בנק-הפועלים בתחילת שנות ה-70 ("בנק אמריקאי-ישראלי"); זה התרחש לאחר שיעקב לוינסון – בנו של גיזבר ההסתדרות גרשם לוינסון – השתלט על הבנק, בעזרת סיבסוד מאת פנחס ספיר אשר כיהן (בשנות ה-60 ותחילת העשור שאחרי-כן) בתור שר-האוצר החזק של ישראל. לאחר שפרש דן (בנו של שמואל) טולקובסקי מחיל-האוויר, הוא עבר לנהל את – חברת-ההשקעות של בנק-דיסקונט.

עד תקופת הצנע (תחילת שנות ה-50) היה בנק זה פירמה שמרנית ביותר, שהצליחה לצמוח תודות לקשריהם של מישפחת רקנאטי ושותפיה שמקרב הבורגנות הספרדית הוותיקה בעלת עיסקי הנדליץ - מישפחות קרסו, חכמי, חסידוף ואלבו. כתוצאה מתהליך הקיטוב במשק ושחיקת נכסים בעת המילחמות – בעיקר הקפאת רנטות (הכנסה קבועה שלא-מעבודה) משכר-דירה – ירש בנק-דיסקונט (בין השאר)

מישפחת סחרוב, יחזקאל סהר; היה שומר-ראשו של חיים ויצמן – ולאחר העצמאות מונה

לתפקיד המפקח הראשון של המישטרה. סגנו של סהר היה עמוס, בנו של דוד בן-גוריון.

המפקח"ל וסגנו הצליחו להסתבך (במרוצת שנות ה-50) בעשרות "פרשיות לא נעימות" שהיו קשורות בעסקים הפרטיים אשר הם ניהלו בעת שירותם במישטרה – וסופם שאלצו לפשוט את מדי השוטר. סהר היה שגריר ישראל באוסטריה, ולאחר שהורשע במתן עדות-שקר פרש – ומאוחר יותר אף הצליח להסתבך בפרשת קרקעות בגדה-המערבית, הכבושה בידי ישראל מאז 1967. עמוס בן-גוריון מונה למנהל מפעל "אתא"; אחר-כך עבר מיפעל-הטקסטיל (עדיין בניהולו הישיר של עמוס) לידי טיבור רוזנבאום, שהיה בעל מהלכים רבים בקרב האליטה הפוליטית של המדינה. מנהל נכסי רוזנבאום בישראל היה עמוס מנור, ראש השב"כ לשעבר ומקורבו של בן-גוריון. לאחר התמוטטות קבוצת רוזנבאום נפלה "אתא" בידי אייזנברג, וזה-האחרון פיטר את עמוס בן-גוריון – ומינה ראש-שב"כ אחר (לשעבר), יוסף הרמלק.

*** לימים עתידה להתחיל נהירה רבתי של בני הבורגנות ו"המעמד החדש" אל ארה"ב, האימפריה העולה; משם הם יביאו עימם את בשורת "הניהול המדעי" בשם "היוזמה החופשית" ***

אחיו של יחזקאל סהר, ישראל סחרוב – אשר שר-הביטחון עזר ויצמן מינה ליו"ר "התעשייה-האזרחית" – הוא חותנו של דוד קוליץ, המוגדר כידיד מישפחת מנחם בגין. דוד קוליץ ועזר ויצמן היו מהראשונים (בתחילת שנות ה-70) שעסקו בגלוי, יחד עם מיכאל אלבין, בסחר-נשק. הם הקימו את חברת "אלול", שהצליחה לזכות בייצוג "גינראל דינאמיקס" מארצות-הברית. ישראל סחרוב עצמו היה גיזבר המיפלגה הליבראלית, ואחד מאנשי-המפתח שלה. הוא השתייך לסיעתו של ישראל רוקח ב"ציונים כלליים". בתו של רוקח היתה במשך זמן מה אהובתו של נחמיה ארגוב, שלישו הצבאי של דוד בן-גוריון – אולם במרוצת הזמן המירה את דיעותיה, ולפני התאבדותה (בשנות ה-80) הייתה אהובתו של אחד מעסקני הפתיח באיטליה ואישתו של ציר פראמנט מטעם המיפלגה הקומוניסטית.

פן חשוב ב"ברית ההיסטורית" הראשונה, זו

כולן נוסדו (בשנות ה-30) בידי בעלי מטעים גדולים. זה היה המצב כשנכנס דן טולקובסקי ל"דיסקונט השקעות" בסוף שנות ה-50, והחל להזניק אותה לעבר ייצור וסחר נשק; זה נעשה באמצעות פירמות כמו "אלרון" (אז בשותפות עם חברת W.R.T – של משפחת רוקפלר). "אלביט" (אז בשותפות עם C.D.C), "ישקר" ו"להבי ישקר" (בשותפות עם סטף ורטהיימר). "אורדן" שנרכשה ממשקיעים פרטיים – וכמוכן עשרות חברות-נשק קטנות שצמחו מאז שנות ה-70 כמו "פיברוניקס", "אופטרוטק", "אלאור", "יהודה רשתות פלדה", "מונוליט", ועוד.

– אין רבים, במשק הישראלי, אשר יכולים להתגאות בכך שהצליחו גם לסחוט מהממשלה כל-כך הרבה סיבסוד והגנה – בעיקר דרך משרד-הביטחון ופטרוניו בקבוצת-דיסקונט – וגם להופיע כגיבורי "היוזמה החופשית".

– ניהול דיסקונט-השקעות היה אמור להימסר – לפי זיכרונות רקנאטי²³ – לאיש בשם פליקס שנער; הוא היה אחד מהפקידים הבכירים במוסדות הלאומיים, ואחד מהממונים על הקצבת מט"ח בתקופת הצנע. הקשרים הטובים, שהתפתחו בין רקנאטי ושנער, הביאו להצעת מינויו של זה-האחרון כמנכ"ל דיסקונט-השקעות; אלא שברגע האחרון גייס נחום גולדמן את – שנער – לשמש ראש משלחת השילומים בגרמניה. כותב רקנאטי: "יד המקרה היא שעקבנו מקרוב אחר התפתחות השיחות בנושא השילומים – ש' ב' האלה". קבוצת-דיסקונט אכן עקבה היטב אחר

את "בילדיקו", חברת נדל"ן שהפכה ל"החברה למימון תעשייה ובניין". בתקופת הצנע הפכה החברה לאחד מהקונצרנים המובילים במשק; שמה הוחלף ל"החברה להשקעות של בנק דיסקונט", או בקיצור "דיסקונט השקעות". ב-1949 היתה החברה שותפה בחברת "קו ישראל- אמריקה", שהיתה משותפת לשלושה גורמים: "ציס" (חברת הספנות של הסוכנות-היהודית ושל ההסתדרות), אמפ"ל (בנק-הפועלים) ו"פי.א.י.סי" (אז משקיעים זרים מארה"ב, לעתיד בבעלות בנק-דיסקונט). החברה קיבלה בילעזיות בהובלת סחורות, בעיקר מזון וחומרי-גלם מארה"ב לישראל של תקופת המחסור.

עם המילוה האמריקאי הראשון (ב-1950), באמצעות ה"בנק ליצוא ויבוא" הפדראלי, פורק הקרטל; כל אחת מהשותפות, שקיבלה חלקה במילוה לפיתוח הספנות, הגדילה את הצי שלה. קבוצת-דיסקונט הקימה את "אל-יס", שבראשה עמד רפאל רקנאטי – בעל קשרים טובים עם האליטה הצבאית המתפתחת – אשר כיהן אחרי-כן בתפקיד יו"ר דיסקונט.

*** אביו, אשר שימש מורה לבניהם של בעלי הפרדסים בראשון-לציון, הקנה ל"מנהיג עובדים" זה את התפישה האידיאולוגית ולפיה שביתה היא עניין פסול ***

חלק אחר מהמילוה האמריקני הוקדש לשיקום ענף הפרדסים, שנפגע במלחמת 1948. עוד ב-1939 הצליחו האחים רוקח למוג אגודות שיתופיות רבות לתוך "פרדס סינדיקט", החברה העניקת ששלטה (בשנות ה-50) על כ-20 אחוז ממטעי ההדרים. באותה תקופה החלו קבוצות פינאנסיות להשתלט על תשתית-הייצור. קבוצת-דיסקונט נכנסה לענף דרך "נטיעות הדרום" – ובשנות ה-60 דרך השתלטות על חברת-הביטוח "הדר", מיסודה של משפחת רוקח, ולבסוף דרך מיזוג "פי.א.י.סי" ו"גב יס". כיום, בנוסף ל"יכין חקל" בבעלות "חברת עובדים", הושלם תהליך חדירת הבנקים לענף עם השתלטות "בל"ל" על "אפריקה אי"י" בשנות השבעים.

בסוף שנות ה-70 נכנסו לענף גם קבוצות "איזנברג" ו"ריגר-פישמן", באמצעות רכישת חלקים מכמה חברות ("ספנות ואספקה", "מחסני ערובה", ו"קירור ואספקה") – אשר

ההולכת-וגדלה של ישראל. אחד מהמנהלים הבכירים בקבוצת זו, אשר שימש בתור עוזרו של דברת, הוא בנו של פנחס ספיר. בארגונינה חיכה להולנדר גם ברל לוקר – עסקן מגביות ומגייס עליות ידוע אשר לא-מעט רחובות בישראל קרויים על שמו – לשם מטרה פרטית לחלוטין. מסתבר²⁵ שברל לוקר גם שימש, בשכר מלא, נציגו של העסק המשפחתי (סחר עורות ופרוות) שמישפחת הולנדר הפעילה בשטוקהולם. כותב הולנדר:

"...חשתי שאנו חייבים למשוך ידינו מארגונינה, מאחר שלחברה שלנו אין אפשרות לנהל עסקים באופן תקין כמו בארה"ב ואירופה. מר ברל לוקר, אז מנהל סניף קונצרן הולנדר (דרך חברה מקומית בבואנוס-אייירס – בשם 'א.ג.הולנדר') הוזמן לאחת מההתכנסויות שלנו בשטוקהולם כדי להשיב על השאלות שהציגו הבעלים."

לא רק השגריר צור והעסקן-מנהל לוקר חיכו להולנדר. המתין לו – ואף ליוזג אותו (בחש-מה) לפגישה עם שליטת המדינה אווה פרוך – איש בשם בנו גיטר, שהיה אחד מהמתחרים המקומיים של קונצרן הולנדר (באמריקה הדרומית) בעיסקי עורות. גיטר יסד את "ארפלסה" (ארגונינה-פלסטין) ב-1947 כדי להדק את קשרי המיסחר בין ארגונינה ליישוב היהודי בארץ-ישראל – ובואו של הולנדר העלה בו חשש כי יפסיד את בילעדיותו. הפגישה בין משפחת פרוך ונציגי ישראל הסתיימה בכי-טוב, לרווחת כל הצדדים: ישראל השיגה בשר עסיסי וזול יחסית, ממקור קבוע; בעלי ה"אסיינדות" קיבלו הזמנות נוספות לבשר; הואן פרוך השיג תוספת תעסוקה לפועלים בארגונינה; אווה פרוך קיבלה הבטחות מעורפלות לסיוע אמריקני בתיווך ישראל; יצואנים בישראל השיגו הזמנות, במחיר טוב, בתמורה ליבוא הבשר; ולא פחות-חשוב, "ארפלסה" קיבלה בילעדיות על תיווך העיסקה. לטענתו של הולנדר²⁶, קיבל בנו גיטר "עמלה של רצון-טוב" שהסתכמה ב-1% בלבד – אך מותר להניח שקיבל הרבה יותר. והולנדר מעיר (באותו מקום בסיפור): "רק שנים רבות אחרי-כן בוטל המונופול של 'ארפלסה' על יצוא הבשר לישראל, ויצואנים אחרים הורשו לקחת חלק בעיסקה". אין זה מדויק, משום שגיטר המשיך להחזיק בבילעדיות על יבוא הבשר מאורוגוואי.

אחרי בנו גיטר, עברו עיסקי הבשר לידי השותפות של יוסי הראל (איש הפליים לשעבר) עם האחים שמואל ועזריאל עינב. עינב, איש ספינות האצ"ל לשעבר, היה ידוע גם בתור אחד הספרים הגדולים בקרקעות הגדה-המערבית

המשא-ומתן עם גרמניה, משום שהשילומים (ברובם) הוקצו בעצם בצורת סחורות לקבוצות ההון אשר החלו להתפתח בישראל.

שאלת זהותו של מנהל דיסקונט-השקעות לא הוכרעה בלי קשיים: הרמן הולנדר, מנכ"ל מישרד המיסחר-והתעשייה בתקופת הצנע, אמר²⁴ כי התפקיד היה אמור להימסר לו במיסגרת "המתתח המיפלגתי", שהסדיר את חלוקת תפקידי-המינהל הממשלתיים בין חברי המיפלגות לפי מיכסות קבועות-מראש, היתה בידי הולנדר (איש-תנועת "המזרחי" שבמיפלגה הדתית-לאומית) – ביחד עם יעקב גרי, שר המיסחר-והתעשייה (מטעם "הציונים הכלליים") – השליטה בדשיונות היבוא ובהקצבות המטבע. הולנדר הסביר כי סירב להצעת רקנאטי מדיסקונט, משום שההכנסה שהוצעה לו לא הגיעה לגובה הכנסתו (כ-40,000 דולאר לשנה) מ"חברת הולנדר" שמרכזה היה בשטוקהולם בירת שבדיה. הוא טוען כי בהיותו מנכ"ל מישרד המיסחר-והתעשייה, פתח את קשרי המיסחר בין ארגונינה לבין ישראל: שר-האוצר אליעזר קפלן ושר-החוץ משה שרת שלחו אותו (ב-1949) לארגונינה ולאורוגוואי, לנסות ולחתום על הסכם-סחר לאספקת בשר; זה היה אמור להיות הסכם ברטר (סחר-חליפין), כי שני הצדדים טבלו ממחסור במטבע "קשה" כלומר בר-המרה.

בעיר בואנוס-אייירס בירת ארגונינה חיכה להולנדר יעקב צור, שגריר ישראל בתו של צור התחתנה מאוחר יותר עם אהרון דברת, בן למישפחת סוחרי-עור קטנים במדינה ההיא. פטרונו של דברת, פנחס ספיר, שהחל את הקאריירה שלו כמנכ"ל מישרד

*** חסידי "קץ האידיאולוגיה" (ובהם שמעון פרס) גורסים כי אידיאולוגיה מעמדית נובעת ממחסור, ולכן היא נחלת-העבר; בזמנים מודרניים, השילוב של טכנולוגיה פלוס ניהול – שהם צידה השני של המטבע הקרויה עושר (ואף אושר) לאומי – הביא שפע, ונעלמו המעמדות ***

המיסחר-והתעשייה והגיע למישרת שר-האוצר, מינה אותו אחר-כך לתפקיד המנהל-הכללי של חברת "כלל ישראל" אשר בבעלות קבוצות-הבנקים "דיסקונט" ו"הפעלים". חברת "כלל" התפתחה לקבוצת הון מרכזית בכלכלה

דרום-אפריקנים ששלטו בחברה; שמואל טולקובסקי, הציר מברן, שיצג את "פרדס סינדיקט"; את אריה שנקר, יו"ר התאחדות-התעשיינים שהיה בעלי חברת הטקסטיל "לודג'יה" – אשר (בהיעדר יורשים) עברה בין בעלים רבים, כולם מקורבי האליטות, בהם טיבור רוזנבאום ואייזנברג ולאחרונה משפחת רוטלוי מבעלי "רוטקס" – ואת אלפרד פויכטוונגר, שהעסיק את גיסו של הולנדר (ד"ר יצחק-ארנסט נבנצאל, לימים מבקר-המדינה במשך שנים רבות) ב"בנק יפת".

אחד משותפיו של הולנדר, בעסקיו המגוונים, היה יעקב מרידור. בתקופת הצנע והמחסור בבשר הקים מרידור חברה לשחיטת בשר באתיופיה בשם "אינקודה", שממשלת ישראל נכנסה אליה בתור שותפה כדי להצילה. כעבור זמן-מה, אחרי שהחברה "שבה לעמוד על רגליה" והתבססה, הועברו עסקיה לידי יוסי הראל והאחים עינב. בשותפות מרידור-הולנדר היה גם ארתור בן-נתן, לעתיד שגריר ישראל בצרפת ובגרמניה ויועצו של שמעון פרס בהיותו שר-הביטחון.

בעת שבן-נתן הסתובב באתיופיה ופרס קשר את קשריו בארה"ב – הוא שימש כראש מישלחת הרכש – פתח אחיו של שמעון פרס, גדעון פרסקי, קו-אשראי חדש. הוא עצמו סיפר²⁸ – כי יסד את בנק "סוויס ישראל" בזינבה, בתקופת הצנע (ובכיסוי שקיבל מאת יהודה אסיא), כדי לעסוק בחלפנות מטבעות – ולממן, בכספי העמלות, את אנשי

הכבושה (יחד עם יעקב עקיני, לשעבר מנכ"ל מינהל מקרקעי ישראל ועם האחים גינדי); הוא נמנה על התורמים הגדולים ל"גוש אמונים" – והואשם במתן שוחד למיפלת "הליכוד", פרשה שבה היו מעורבים סגן-שר החקלאות מיכאל דקל וראש הממשלה יצחק שמיר, ובהברחת מטבע-חוץ. בבעלות הראל-עינב היתה גם חברת "קונסולידייטד פקארס" הרשומה בשווייץ, בשותפות עם בנו של איש מיפלת

*** הנהלות "כור", אחד משלושת האירגונים-העיסקיים הגדולים ביותר בישראל, מלאות עד אפס מקום באנשי האליטה הצבאית ***

"אגודת-ישראל" אברהם שפירא (שעשה לו מוניטין בהיותו יו"ר ועדת-הכספים של הכנסת) ועם חברות פנאמיות; אלה – שהן משוחררות ממסים ומקבלות הקצבות מט"ח – חשובות במיוחד²⁷ כי הן מצויות בבעלות "בנק המזרחי". עם כניסתו של אריאל שרון למישרד התעשייה-והמיסחר, הועבר חלק מהזיכיון למקורבו יצחק מיטלמן. זה-האחרון הוא אחד מ"המשקיעים הזרים", אשר השר פנחס ספיר הביא מאמריקה הדרומית, ובעלותו "יצהר" השתפה לקרטל השמנים בישראל. מיטלמן, שקיבל מאת ספיר זיכיון לבנק ("בנק יעסור"), היה ידוע כתורם ומקורב למיפלת "חירות".

לאחר שפג תוקף הזיכיון שלו בארגנטינה, היגר בנו גיטר לישראל והשקיע את הונו בבניית מלון "אכדיה" בהרצליה. הוא הפסיד את השקעתו; אבל פנחס ספיר מיהר לחלצו, וקנה בכספי הממשלה את בית-המלון בשביל יקותיאל פדרמן – אשר צירף אותו לרשת "דן", בבעלותו. כפיצוי על כישלונו במלונאות, העניק ספיר לגיטר זיכיון לפתיחת בנק למשכנתאות. תוך שנתיים התמזג הבנק עם בנק-דיסקונט (בשם "בנק לפיתוח ולמשכנתאות"), וגיטר נכנס לדירקטוריונים שונים בקבוצת-דיסקונט – ואף הפך ל"שגריר נודד" מטעם ספיר, ובמימון משלמי-המסים של ישראל.

לאחר שהולנדר עזב את מישרד המיסחר והתעשייה (ב-1951) הוא נכנס לנהלת "מגדל", לא לפני שקנה את חבילת המניות שהחזיק בה שר-הקיצוב ואחרי-כן שר המיסחר-והתעשייה ברנרד (דב) יוסף. בוועד-המנהל של "מגדל" הוא פגש כמה אנשים מוכרים: השר לשעבר יעקב גרי, אשר עבר לייצג קבוצת משקיעים

ואשכול. אביהם של חיים ויעקב, יצחק, כיהן בתפקיד רבה הראשי של פלסטינה וישראל, את הכהונה הזו המציאו בן-גוריון ואנשי הסוכנות-היהודית, כדי ליצור קואופטציה של המיפלגות הדתיות מסוגם של "המזרחי" ו"קבוצת התרבות" הדתית-לאומית.

חיים הרצוג עצמו היה נספח-צבאי בוויינגטון וראש אמ"ן (אגף-מודיעין בצה"ל) בשנות ה-50, ואחרי-כן אחד מבעלי משרדי עורכי-הדין הגדולים. בין השאר היה קשור בייצוג אינטרסים של עיסקי-נשק גדולים. משרדו העניק לא-אחת יצוג-מישפטי – בעיקר בעניינים עדינים – לקבוצת-דיסקונט, אשר חיים הרצוג היה (במשך שנים רבות) חבר הדיקטוריון שלה. בנו, יואל, ממשיך בדרכיו. יואל הרצוג נישא לבתו של נסים גאון, ומרכז בזיגבה את עיסקי סחר-הנשק של חותנו; הוא נעזר כמובן בקשריו הרבים של אביו, בפרט הקשרים הטובים שיצר בקרב צמרת רפ"י – שמעון פרס, מיכאל פירון, אדולף (אל) שווימר, צבי צור, דן טולקובסקי. זלמן שובל ואחרים – הבלטת באליטה הצבאית-פוליטית-עיסקית של ישראל. שווימר צור – מועסקים בדרך-כלל ב"קבוצת אייזנברג".

"נטיעות דרום" מצויה כיום בידי "נכסי הדרים" (התופסת כ-51 אחוז מהפעילות בענף ההדרים) – וזו נשלטת על-ידי "נכסים ובניין", בחלק מ"דיסקונט השקעות" שהחליפה את שמה ל"איי.די.בי פיתוח". במקורה, החלה "דיסקונט השקעות" להתפתח מהשקעותיהם של בעלי-הון יהודים ממצרים אשר הירבו להשקיע בחברות שהיו פעילות במקרקעין. אחת מחברות-מקרקעין אלה, "בילדיקו", שיתפה פעולה בעיקר עם חברות של משקיעים זרים – כמו פי.איי.סי ופי.סי. ושנבלעו בעיקר בקבוצות בל"ל ודיסקונט) – והרבתה להשקיע בנדל"ן ובמטעי הדרים.

כך נוצר מעגל-בעלויות. "בילדיקו" הוקמה ונשלטה בידי אליהו אלישר. בעת מסעו לאמריקה הדרומית, שהיה מיועד בעיקרו למשוך משקיעים יהודים מיזרחים ("ספרדים") כדי ליצור תשתית עסקית ספרדית בישראל, הצליח אלישר³⁰ למצוא שני אשכנזים שהשקיעו ב"בילדיקו" כ-250,000 לירות-ארצישראליות. היו אלה יוסף מירלמן ובנו גיטר מחברת-הסחר "ארפלסה". שנה אחרי-כן (ב-1949) מווגה החברה ב"בנק-דיסקונט", תחת השם "דיסקונט השקעות" – והפכה (מאוחר יותר) לאחת מהמובילות בישראל בייצור נשק ובסחר בו – אשר (מאז) מנהל אותה דן טולקובסקי, בנו של אחד ממנהלי "פרדס סינדיקט" הנשלטת כיום

מישרד-הביטחון באירופה. הוא נעזר (לפי סיפורו) בליפמן לוינסון, גיסו של שר-האוצר דאז אליעזר קפלן. עד מהרה הפך הבנק לאחת המסלקות החיצוניות למאזן-התשלומים הרישמי של ישראל. מאוחר יותר החליף את "סוויס-ישראל" בנק אחר, "קרדיט בנק" של טיבור רוזנבאום – אשר נפילתו²⁹ סיבכה, כמעט בבת-אחת, את כל האליטה הפוליטית והביטחונית והעיסקית של ישראל.

עסקיו של בן "המעמד החדש" פרס לא עלו יפה בשווייץ, ועל הבנק השתלטה "החברה המרכזית למיסחר והשקעות". היא העמידה בראש הבנק את עקיבא פרסיץ, בנה של ח"כ הנמרצת מטעם "הציונים-הכלליים" שושנה פרסיץ (בתו של איל תעשיית הסוכר ברוסיה שלפני המהפכה) – אשר בתה נישאה לגוסטב שוקן בעל "הארץ", שאביו זלמן שזקן קנה אותו מסבו של דן טולקובסקי, יצחק-ליב גולדברג. באותה תקופה החל מקורב אחר של שמעון פרס, ברוס רפפורט, בעיסקאות סיבוביות – שהיו בחלקן קשורות למישרד-הביטחון – ובסופן הפך למיליונר, בעל מהלכים מיוחדים באליטה התאגידית (ובעיקר באליטה הביטחונית) של ישראל. רפפורט זה החל את

*** מילחמת ששת-הימים חילצה את משה דיין מניהול חברות אלה, שעמדו בפני פשיטת-רגל למרות הסיוע הממשלתי הנדיב ***

עסקיו לאחר שהמפקח על המט"ח באוצר ב-1935, יעקב ברין (לימים מייצגם בישראל של בני משפחת ברונפמן בעלי רשת "השופרסל"), העניק – באישור פטרוניו, אשכול וספיר – זיכיון לחיסול חובות הממשלה לחברות זרות. הזיכיון הועק לרפפורט ולפאול קולק, אחיו של מנכ"ל משרד ראש-הממשלה וכיום ראש עידיית ירושלים טדי קולק.

עוד השקיע הולנדר ב"נטיעות דרום", שבשליטת חברת-ההשקעה של בנק-דיסקונט, אשר בוועד-המנהל שלה ישב אברהם אמבש. אמבש – אשר יצג קבוצת בעלי-הון יהודים ממצריים, שהשקיעו בעת מילחמת-העולם השנייה בבנק-דיסקונט – הוא אביהן של שתי בנות, סוזי ואורה. סוזי נישאה לאבא אבן, שהיה שגריר ישראל באו"ם ובארה"ב וכן שר-החוץ של ישראל בתקופת ממשלת גולדה מאיר. אורה נישאה לחיים הרצוג, שאחיו יעקב היה מנכ"ל משרד ראש-הממשלה בתקופת בן-גוריון

ובמיסגרת ה"סדר החדש" שמכניס כעת במיזרח-התיכון. להיפך: שני התהליכים הימפתיים הללו – "התפנתו" של המישטר ההוא, וגם "הסדר החדש" – מיועדים לשרת את האליטות הללו.

הערות:

1. גילעד, דן: היישוב בתקופת העליה הרביעית, הוצאת "עם עובד", תל-אביב 1973. ארלוזורוב, חיים: "כתבים", הוצאת "אי שטיבל", תל-אביב 1934; כרך ג', עמוד 121. הורוביץ, דן: "האתמול שלי", הוצאת "שוקן", תל-אביב וירושלים 1970, פרק 6 ואילך; גירסה אחרת אצל יציב, גד: "הבסיס המעמדי לזיקה המיפלגתית", האוניברסיטה העברית (מחלקה לסוציולוגיה) 1979, עמודים 118-124.
2. שפירא, יונתן: "אחדות-העבודה ההיסטורית", הוצאת "עם-עובד", תל-אביב 1975.
3. על השקפת העולם שרווחה בקרב בעלי המטעים, ראו אילין, אפרים: "על החתום", ספריית "מעריב", תל-אביב 1985.
4. דן, הלל: "בדרך לא-סלולה", הוצאת "שוקן", ירושלים ותל-אביב 1963, פרק 30 ואילך;

בידי "קבוצת – דיסקונט". זו-האחרונה נשלטת (כאמור) בידי גרעין מישפחות רקנאטי-קרטו-חכמי וכמה משפחות ספרדיות, הקשורות אלה באלה בקשרי משפחה עוד מהתקופה שלפני כניסת הבריטים לפלסטינה ב-1917.

אולם מעבר לקשרים המישפחתיים-עיסקיים, יש קישרי בעלות וניהול (וגם נישואין) אל קבוצה שהיא – לכאורה – שונה: אנשי "המעמד החדש" (וצאצאיהם), האליטה התאגידית שהתגבשה ב"מוסדות הלאומיים" וב"סקטור ההסתדרותי" של תקופת "המשק המעורב" מעידן המנדאט הבריטי; אלה היו גם אנשי ארגוני המיליציות והצבא, וכן המערכת-הביטחונית, שהתפתחו לאחר העצמאות. עימם גם קשורים משקיעים זרים וקבוצות הון זרות, רובם מחוברים לאליטות התאגידיות של ישראל בעבותות של קומיסיות (עמלות) פוליטיות וזיכוונות עסקיים. כל אלה לא "יתפנו" יחד עם המישטר הישן

כבתי-סוהר או נאלצו להיעלם מישראל.
 13. בעת המיתון הפקיעו ספיר ומנהלי ההסתדרות קרנות-פנסיה הסתדרותיות – במסגרת "התוכנית הכספית של חברת-העובדים" – לשם העברת כספים ל"כור", "סולל בונה", "תיעוש" ולחברות אחרות. יעקב לוינסון, אז מנכ"ל בנק-הפועלים, השתלט על שבע קרנות-הפנסיה ההסתדרותיות – בהזנחה את ווברת-האחזקה שלהן, "גמול" למחלקה בבנק-הפועלים – כדי למנוע ביקורת על השימוש בכספים. בעת שלוינסון פעל להשתלטות על הקונצרנים התעשייתיים (שהיו תחת הבעלות הפורמאלית של "חברת העובדים"), היתה "גמול" למכשיר רב-עוצמה בידיו. ראו ידלון, אשר: "עדות" הוצאת "עידנים" (ידיעות-אחרונות) ירושלים 0891, עמוד 132.

14. אליצור יובל: "הבנקאים", הוצאת "דומינו", ירושלים 1984, פרק ז'. ההתפשטות אל מחוץ לגבולות ישראל נושאת (על-פי-רוב) תווית "ממלכתית" כלשהי; היא קשורה לעיתים בהשקעות ובסחר-נשק, המשולבים בפעילות ענפה של הקבוצות הפינאנסיות בישראל (ראו למשל המאמר "איך קשורים בנק-לאומי ובנק-הפועלים לכספי הנשק", בעיתון "חדשות" מן ה-17 במאי 1985). תמיד היו חברות-בת ושאר שלוחות בנקאיות שעסקו בפעילות פינאנסית הקשורה לעיסקות-נשק ולסחר (מכירה וקנייה) בדלק ובחומרים אסטרטגיים; אולם החל משנות ה-70 מדובר על סוג פעילות והיקף אחרים: בעיקר יצוא הון – שחלק ממנו היה קשור (בתחילת שנות ה-80) לפעילות של הבטחת שיעורי-רווח פינאנסיים, הקרויה "יוסות", אבל חלק אחר (גדול למדי) קשור ללא-ספק להברחת מטבע-חוץ של המעמד העליון של ישראל. התוצאה של תהליך זה היא שחלק גדול ממצבת ההתחייבויות לטווח-קצר של ישראל למשקיעי-חוץ אינו אלא הון משוער של הבורגנות המקומית אשר מצא דרכו החוצה באפיקים שונים.
15. בייסקי, משה: דו"ח ועדת-החקירה לעניין ויסות מניות הבנקים, ירושלים 1986, עמוד 61.
16. שם, עמודים 81-82 ו-102.
17. אבנרי, אריה: "דצה אופיי", הוצאת "זמורה-ביתן" 1985, עמוד 24.
18. הכהן, שם, עמוד 18 ועמודים 20-21.
19. שם, עמוד 14-25.
20. ידלון, אשר: "עדות", הוצאת "עידנים" ידיעות-אחרונות, ירושלים 198, עמוד 90 ו-98.
21. פרס, שמעון: "השלב הבא", הוצאת "עם-הספר" תל-אביב 1965.
22. ידלון, שם, עמודים 148-150. ראו גם שרת, משה: יומן אישי כרך ג', הוצאת "מעריב", תל-אביב 1978, עמודים 2858 ו-2886.
23. רקנאטי, הארי: "אב ובנו", הוצאת "כנה", ירושלים 1984, עמוד 65.
24. הולנדר, שם.
25. שם, עמוד 238.
26. שם, עמוד 197.
27. שמשון ארליך, "הארץ", 11 בפברואר 1985.
28. שבעון "כספים", 27 באוגוסט 1984.
29. אבנרי, אריה: "המפולת", הוצאת "רביבים" תל-אביב 1977, עמוד 56 ואילך.
30. אלישר, אליהו: "לחיות עם יהודים", הוצאת "מרקוס", ירושלים 1980, עמוד 228-9.

5. רקנאטי, הארי: "רקנאטי אב ובנו", הוצאת "כנה", ירושלים 1984, עמודים 38-39.
6. בכנסת נערכו ויכוחים מעניינים על הקצאת המלווה האמריקני הראשון: דברי הכנסת I כרך ג', עמוד 40 ועמוד 445.
- Hollander, Hermann: "my life: and what I did with it" Koren publishers, Jerusalem 1979, pp. 226-7.
- ראו גם שרת, משה: יומן אישי, הוצאת "מעריב", תל-אביב, כרך ב' עמוד 509; שגב, תום: "1949 הישראלים הראשונים", הוצאת "דומינו", ירושלים 1984, עמוד 294 ואילך; דן, הלל: שם (עמודים רבים) על הקצאת השילומים.
7. פטינקין, דן: "המשק הישראלי בעשור הראשון", הוצאת "מרכז פאלק", ירושלים 1965; עמוד 80.
8. בין הדוגמאות הבולטות מאותה תקופה: "אילן תעשיות רכבי", "אמקור", "שמשון", "נייד חדרה", "האחים מאיר", "פקד פלדה", "אוסוס", "יתע"ל", "אליאנס", "צים", ועוד. היו גם יזמים ממיפלגת ה"ציונים הכלליים" כמו רוקח, ספיר, סוזיב, שנקר, פרסיץ, ליבר, סהרוב ואלישר; בכירי "חירות" ומקורביהם כמו מריזר, קרמרן, שטרן, פרומיצ'נקו, שיף, בן-עמי, מיטלמן וזכט; אנשי – המיפלגות הדתיות כמו הולנדר, סיביר דוונבאום, פרוש; וכמובן כל מיני משקיעים זרים מקורבים כמו קבוצת מיאמי, רובינטון, בוקסנבאום, וולפסון, קלור, אייב פיינברג ורבים אחרים.
9. אלמוגי, יוסף: "בעובי הקורה", הוצאת "עידנים" (ידיעות אחרונות), תל-אביב 198, פרקים 12 ו-18.
10. רוזנפלד, הארי: "ניכוס אמצעים ציבוריים ומעמד בניוני תוצר המדינה", מחברות למחקר וביקורת, חיפה 1979.
11. אהרוני, יאיר, "מיבנה ההתנהגות במשק הישראלי" הוצאת "גומא-ציירקובר", תל-אביב 1976, עמודים 344-352.
12. בין הקבוצות החשובות שנבנו – בשנות ה-60 ותחילת שנות ה-70 היתה "החברה המרכזית"; היא מוזגה ב"כלל" ב-1972, לאחר שהממשלה סיבסדה את הפסדיה וסייעה לה במכירת כמה ממיפעליה. קבוצות השקעה אחרות שמוזגו: פי.א.סי, אפריקה-א"י, גאס וסקו, ישראל הולדינג; הפירמות "ליבר", "אתא", "מולר" (נהריה), "מיפעלי הרכבה נצרת", "עשות" (אשקלון) ואחרות; הבנקים "בנק לסחר-חוץ" של "החברה המרכזית" (שהממשלה קנתה את חובותיו) – ועימו חברות-בת שלו, כמו "בנק ערבי-ישראלי" – הבנקים הייקיים לשעבר ("יפת", "פוייכטוונגר" ו"אלרון"), "בנק הפועל המיזרחי", "בנק אגודת-ישראל", "קרדיט בנק" (בבעלות האדמ"ר מבאבוב וחסידים מארגנטינה ושווייץ), – "בנק ליצוא" (של האחים מאיר), "בנק קופת-עם" (בבעלות בן-עמי וטיבור רוזנבאום), ובעיקר הבנק הרביעי בגודלו "בנק בריטניה ארץ-ישראל" בבעלות בן-ציון ("גדול הגנבים בישראל") ומישפחת ויליאמס. כמעט כל הבנקים קרסו בליווי שערוריות וגילויי שחיתות, ולעיתים בערכאות מישפטיות. חלק מבעליהם זכו לשבת